

TÜRKÇÜLÜKTEN ATATÜRK MİLLİYETÇİLİĞİNE

10 Mart 2026

Yıldırım Koç

II.Abdülhamit döneminde (1876-1909) İslam birliği (Pan-İslamizm) temelinde Osmanlı Devleti'nin birliğini ve bütünlüğünü koruma çabaları başarısızlıkla sonuçlanınca ve emperyalist güçlerle işbirliği içindeki bazı etnisiteler ayaklanıp büyük toprak kayıpları yaşanınca, yeni bir arayış gündeme geldi. Çeşitli ülkelerde yaşayan ve Türk ırkından gelen halkların birleşmesiyle, diğer ülkelerin saldırılarına karşı direnebilme gücünün yaratılabileceği düşünüldü. Türkçülük, Turancılık, Pan-Türkizm gibi tanımlanabilecek anlayışlar geliştirildi. Ancak bu girişimler de Osmanlı Devleti'ni ayakta tutamadı. 1923 yılında Cumhuriyet'in kurulması sonrasında, Turancılık veya ırka dayalı Türkçülükten çok farklı bir milliyetçilik anlayışı olan Atatürk milliyetçiliği anlayışı hakim kılındı. Türkiye'nin birliği ve dış politikası açısından önemli sakıncalarının olduğu düşünülen ırka dayalı Türkçülük anlayışı büyük ölçüde engellendi.

Türk tarihine ilişkin çalışmalar ayrı, Türkçülüğün bir devlet politikası haline getirilmesi ayrı bir süreçtir.

Macarlar, kendi köklerini araştırırken Türk soyunun tarihine ilişkin önemli çalışmalar yaptılar. Türk dili ve tarihi konusunda Osmanlı Devleti ve diğer ülkelerde yapılan önemli çalışmalar, Yusuf Akçura'nın 1928 yılında Türk Ocakları'nın desteğiyle yayımlanan *Türk Yılı* kitabında (s.287-455) özetlendi. Bu çalışma daha sonra çeşitli kereler ayrı kitap olarak basıldı (Örneğin, Yusuf Akçura, *Türkçülüğün Tarihi*, Kaynak Yay., İstanbul, 1998).

Türklerin tarihine ilişkin çalışmalardan, Türkçülüğün veya Türk ırkından olanların birleştirilmesinin bir devlet politikası haline geçilmesi doğrultusunda ilk önemli girişim, Yusuf Akçura'nın ilk kez 1904 yılında yayımlanan *Üç Tarz-ı Siyaset* broşürüdür.

Yusuf Akçura, bu çalışmasında, ırka dayalı Türk birlikteliğinin yararlarını, 1904 yılında şöyle anlatıyordu:

"İrk üzerine müstenit (dayanan,YK) bir Türk siyasî milliyeti husule (meydana,YK) getirmek fikri pek yenidir. Gerek şimdiye kadar Osmanlı devletinde, gerekse gelip geçen diğer Türk devletlerinin hiç birisinde bu fikrin mevcut olduğunu zannetmiyorum. (...)

"Tanzimat ve Genç Osmanlılık hareketlerinde de, Türkleri birleştirmek fikrinin varlığına dair hiçbir belirtiye rastgelmeydim. (...) Şu muhakkak ki, son zamanlarda İstanbul'da Türk milliyeti arzu eden bir mahfel (topluluk,YK), siyasî olmaktan ziyade ilmî bir mahfel teşekkül etti.

"Bu mahfelin teşekkülünde, Osmanlılarla Almanların münasebetinin artmasının, Alman lisanını ve bahusus Almanların tarih ve lisan ilimleri hakkındaki tetkikatını Türk gençlerinin bilir olmasının hayli tesiri olmuştur sanıyorum." (Akçura, Yusuf, Üç Tarz-ı Siyaset, Türk Tarih Kurumu Yay., Ankara, 1976;23)

"Türk birliği siyasetindeki faydalara gelince, Osmanlı ülkelerindeki Türkler hem dinî, hem ırkî bağlar ile pek sıkı, yalnız dinî olmaktan sıkı birleşecek ve esasen Türk olmadığı halde bir dereceye kadar Türkleşmiş sair müslim unsurlar daha ziyade Türklüğü benimseyecek ve henüz biç benimsememiş unsurlar da Türkleştirilebilecekti.

"Lâkin asıl büyük fayda; dilleri, ırkları, âdetleri ve hatta ekseriyetinin dinleri bile bir olan ve Asya kıtasının büyük bir kısmıyla Avrupa'nın şarkına yayılmış bulunan Türklerin birleşmesine ve böylece diğer büyük milliyetler arasında varlığını muhafaza edebilecek büyük bir siyasî milliyet teşkil eylemelerine hizmet edilecek ve işbu büyük toplulukta Türk toplumlarının en güçlü ve en medenileşmiş olduğu için Osmanlı Devleti en mühim rolü oynayacaktı. Son vakaların fikre getirdiği uzakça bir istikbalde, meydana gelecek beyazlar ve sarılar âlemi arasında bir Türklük cihanı husule gelecek ve bu orta dünyada Osmanlı Devleti, şimdi Japonya'nın sarılar âleminde yapmak istediği vazifeyi üzerine alacaktı.

"Türkleri birleştirmek politikasının tatbikindeki dâhilî müşkülât İslâm siyasetine nazaran ziyadedir. Hernekadar, garkın tesiriyle Türkler arasında milliyet fikirleri girmeye başlamış ise de (...) bu vaka henüz pek yenidir. Türklük fikirleri, Türk edebiyatı, Türkleri birleştirmek hayali henüz yeni doğmuş bir çocuktur. İslamiyet'te gördüğümüz o kuvvetli teşkilattan, o pür hayat ve pür heyecan hissinden, hulâsa sağlam bir ittihadı meydana getirebilecek madde ve hazırlıktan hiç birisi Türklükte yoktur. Bugün ekseri Türkler mazilerini unutmuş bir halde bulunuyorlar.

“Lakin şu da unutulmamalıdır ki, zamanımızda birleşmesi muhtemel Türklerin büyük bir kısmı Müslümandır. Bu cihetle, İslâm dini, büyük Türk milliyetinin teşekkülünde mühim bir unsur olabilir. Milliyeti tarif etmek isteyenlerden bazıları, dine bir âmil (factuer) gibi bakmaktadırlar. İslâm, Türklüğün birleşmesinde şu hizmeti yerine getirebilmek için, son zamanlarda Hıristiyanlıkta da olduğu gibi, içinde milliyetlerin doğmasını kabul edecek şekilde değişmelidir. Bu değişme ise hemen hemen mecburidir de: Zamanımız tarihinde görülen umumî cereyan ırklardadır. Dinler, din olmak bakımından, gittikçe siyasî ehemmiyetlerini, kuvvetlerini kaybediyorlar. İçtimaî olmaktan ziyade şahsileşiyorlar. Cemiyetlerde vicdan serbestliği, din birliğinin yerini alıyor. Dinler, cemiyetlerin ek işleri olmak vazgeçerek, kalplerin hâdi (doğru yolu gösteren,YK) ve mürşitliğini deruhte ediyor (üstleniyor,YK), ancak halik (yaratan,YK) ve mahlûk arasındaki vicdanî rabıta (bağ,YK) haline geçiyor. Dolayısıyla dinler ancak ırklarla birleşerek, ırklara yardımcı ve hatta hizmet edici olarak, siyasî ve içtimaî ehemmiyetlerini muhafaza edebiliyorlar.

“Haricî engeller ise, İslâmiyet siyasetine nispetle daha az kuvvetlidir. Çünkü Hıristiyan devletlerden yalnız birisinin, Rusya'nın Müslüman Türk tebaası vardır. Bu cihetten, menfaatleri gereği, Türklerin birleşmemesine çalışacak yalnız bu devlettir. Başka Hıristiyan devletlere gelince, ihtimal ki bazıları, Rusya menfaatlerine zararlı olduğu için, bu siyaseti desteklerler bile.” (Akçura,1998;33-35)

Yusuf Akçura'ya göre, Osmanlı döneminde Türkçülüğü savunan ilk dernek, 1908 devrimi sonrasında Aralık ayında kurulan Türk Derneği'dir. Derneğin tüzüğünde amacı şu şekilde belirtiliyordu:

“Cemiyetin amacı Türk diye anılan bütün Türk kavimlerinin mazi ve haldeki eserlerini, işlerini, durumlarını ve muhitini öğrenmeye ve öğretmeye çalışmak, yani Türklerin eski eserlerini, tarihini, dillerini, avam ve havas (halk ve saygın olanlar) edebiyatını, etnografya ve etnolojisini, sosyal durumlarını ve mevcut medeniyetlerini, Türk memleketlerinin eski ve yeni coğrafyasını araştırıp ortaya çıkararak bütün dünyaya yayıp tanıtmak ve dilimizin açık, sade, güzel, ilim dili olabilecek şekilde geniş ve medeniyete elverişli bir dereceye gelmesine çalışmak ve imlâsını ona göre incelemektir.” (Akçura,1998;165)

İttihat ve Terakki Cemiyeti 1908 sonrasında bir “Osmanlı milleti” oluşturulabileceği görüşündeydi. Ancak Ermenilerin, Rumların, Kürtlerin, Arapların bu birlik dışında kalma eğilimleri ve bölücülük çalışmaları, Türkçülüğü ön plana çıkardı. Özellikle Balkan Savaşları sonrasında bu eğilim iyice güçlendi.

Ziya Gökalp'in ünlü Turan şiiri de 4 Şubat 1910 tarihinde yayımlandı:

TURAN

Nabızlarımda vuran duygular ki, tarihin
Birer derin sesidir, ben sahifelerde değil,
Güzide, şanlı, necip ırkımın uzak ve yakın
Bütün zaferlerini kalbimin tanininde,
Nabızlarımda okur, anlar, eylerim tebcil.

Sahifelerde değil, çünkü Attila, Cengiz.
Zaferle ırkımı tetviç eden bu nâsiyeler,
O tozlu çerçevelerde, o iftira âmiz
Muhit içinde görünmekte kirli, şermende;
Fakat şerefle nümâyân Sezar ve İskender!

Nabızlarımda evet, çünkü ilm için müphem
Kalan Oğuz Han'ı kalbim tanır tamamiyle,
Damarlarımda yaşar şan ve ihtişamıyla
Oğuz Han, işte budur gönlümü eden mülhem.

Vatan ne Türkiye'dir Türkler'e, ne Türkistan;
Vatan büyük ve müebbet bir ülkedir: Turan.

Ziya Gökalp'in şiirlerini *Kızıl Elma* isimli kitapta derleyen Hikmet Tanyu, Turan şiirini şöyle sadeleştirmektedir (Tanyu, Hikmet, *Ziya Gökalp, Kızıl Elma*, Kültür Bakanlığı Yay., Ankara, 1976;164):

TURAN

Nabızlarımda vuran duygular ki tarihin
Birer derin sesidir. Ben sahifelerde değil (akın akın)
Seçkin, şanlı ve ünlü soyumun uzak ve yakın
Bütün zaferlerini kalbimin seslerinde, (bilirim),
Nabızlarımda okur, anlar, onları yüceltirim.

Sahifelerde değil, çünkü Attilâ ve Cengiz, (akınlar),
Zaferle ırkımı taçlandıran bütün alınlar,
O tozlu çerçevelerde, hep o iftira dolu (yalanlar)
Çevre içinde görünmekte kirli, utançlı
Fakat şerefle görünür Sezar ve İskender (hınçlı)!

Nabızlarımda evet, çünkü bilim için gizli
Kalan Oğuz Hanı kalbim tanır tamamıyla
Damarlarımda yaşar şan ve görkemiyle.
Oğuz Han, İşte budur gönlüme ilham (esin) veren!

Vatan ne Türkiyedir Türklere ne Türkistan;
Vatan büyük ve müebbed (sonsuz) bir ülkedir Turan...

Türk Yurdu Cemiyeti 31 Ağustos 1911 tarihinde kuruldu. Cemiyet, Yusuf Akçura'nın editörlüğünde, *Türk Yurdu Dergisi'*ni yayımlamaya başladı. Daha sonra Türk Ocakları kuruldu. "Fiili kuruluşu 20 Haziran 1911 günü gerçekleştirilen Türk Ocakları, resmen kuruluşuna kadar birkaç toplantı daha yapmıştır. (...) Türk Ocakları İttihat ve Terakki'nin merkezinde Ziya Gökalp'in de katıldığı bir toplantı daha yapıldıktan sonra, 12 Mart 1328 (25 Mart 1912)'de resmen kurulmuştur." (Sarınay, Yusuf, *Türk Milliyetçiliğinin Tarihi Gelişimi ve Türk Ocakları*, Ötüken Yay., İstanbul, 2004;141)

Aynı dönemde İttihat ve Terakki'nin desteğiyle Türkçü çizgideki *Genç Kalemler Dergisi* yayımlanmaya başladı.

Birinci Dünya Savaşı sürecinde, Almanlar da, Rusya'yı zayıflatmak amacıyla, Türkçülüğü ve Turancılığı çeşitli biçimlerde destekledi. Baskın Oran'ın bu konudaki değerlendirmesi aşağıda sunulmaktadır:

"Turancılığın zararı, tam uygun öğeye vurgu yapayım derken saplanılan sınırlar-ötesi Türkçülüğün getirebileceği zararlarla sınırlı kalmadı. Bir de Alman emperyalizminin maşası olma durumunu peşinden sürükledi. Alman emperyalizminin savaş politikası içinde Turancılık ve İslamcılık da bulunuyordu. Özellikle Enver Paşa üzerinde önemli bir etkiye sahip bulunan Almanlar, Türklerin Turan düşlerinin gerçekleşmesi durumunda buraların İngiliz etkisinden kurtularak kendi etki alanlarına gireceğini hesapladılar. Alman emperyalizminin Türkçüleri bu yönde kışkırtmaları, aynı tür Türkçülüğün başgösterdiği İkinci Dünya Savaşı sırasında altın mark desteğinde sürdürülecektir." (Oran, Baskın, *Atatürk Milliyetçiliği, Resmi İdeoloji Dışı Bir İnceleme*, Dost Kitapevi Yayınları, Ankara, 1988;27)

Osmanlı İmparatorluğu'nda 1914 yılında Rumeli, Anadolu, Suriye ile Beyrut Filistin ve Zor sancağında yaşayan etnik ve dini gruplar aşağıdaki gibiydi:

İslam (15.044.846), Rum (1.729.738), Ermeni (1.161.169), Musevi (187.073), Rum Katolik (62.468), Ermeni Katolik (67.838), Protestan (65.844), Latin (24.845), Süryani (54.850), Süryani-i Kadim (4.133), Keldani (13.211), Yakubi (6.932), Marunî (47.406), Samiri (164), Nesturi (8.091), Yezidi (6.957), Kıpti (11.169), Dürzi (7.385), Kazak (1.006), Bulgar (14.908), Sırp (1), Ulah (82), TOPLAM:18.520.016 (Sakin, Orhan, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*, Ekim Yay., İstanbul, 2008;169)

İslam nüfus 15,0 milyon idi. Bu kesim, Türkler, Kürtler, Zazalar, Kürtçe Konuşan Türkmenler, Boşnaklar, Arnavutlar, Pomaklar/Achiryaniiler, Araplar, Türkmen ve Yörükler, Kafkasyalılar (Çerkez, Abaza, vb.) olarak bölünmüştü.

Türk ırkçılığını temel alan bir anlayışın, böylesine farklı inanç ve etnisitelerin birlikte bulunduğu koşullarda ve Türklük bilincinin yeterince gelişmemiş olduğu bir ortamda, devleti kurtaracak bir birliklilik oluşturabilmesi mümkün değildi. İttihat ve Terakki'nin bu doğrultudaki bazı çabaları başarılı

olamadı. Ayrıca, Türk soyluların önemli bir bölümünün Rus Çarlığı yönetiminde bulunması, bu projenin uluslararası ilişkilerde de başarısız kalmasının en önemli nedeniydi.

Türkçülük veya Turancılık temelli bir milliyetçilik anlayışı Osmanlı Devleti'nin yıkımdan kurtaramadı.

Bu deneyim birikimi ve Mustafa Kemal Paşa'nın dehası, çağdaş bir milliyetçilik anlayışının, Kemalist milliyetçiliğin veya çağdaş Türk milliyetçiliğinin Türkiye Cumhuriyeti'nde hakim olmasını sağladı.